

Anna Pawlak
Beata Skwarek
Justyna Stadniczeńko

W TROSCE O ROZWÓJ I BEZPIECZEŃSTWO DZIECKA – aspekty społeczno-prawne

WYDAWNICTWO
Uniwersytetu VIZJA

W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka – aspekty społeczno-prawne

**pod redakcją:
Anny Pawlak
Beaty Skwarek
Justyny Stadniczeńko**

**WYDAWNICTWO
Uniwersytetu VIZJA**

Warszawa 2025

Publikacja sfinansowana w ramach projektu wydanie monografii
„W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka – aspekty społeczno-prawne”

Partnerzy finansowi:
Fundacja Totalizator Sportowy
Koleje Dolnośląskie S.A.

Recenzentka:
dr hab. Joanna Banach-Gutierrez, prof. UWM

Copyright © 2025 by Uniwersytet VIZJA
Copyright © 2025 by Collegium Witelona Uczelnia Państwowa

Korekta:
Krystyna Gajaszek, Waldemar Gajaszek

Projekt okładki:
Zbigniew Gol

Skład i łamanie:
Waldemar Gajaszek
Stowarzyszenie
„Wspólnota Akademicka”
ul. Sejmowa 5 A, 59-220 Legnica
tel. 76 723 21 20, tel./fax 76 723 29 04
www.wa.legnica.edu.pl

ISBN 978-83-66552-82-1

Wydanie pierwsze

Wszystkie prawa zastrzeżone. Żadna część tej publikacji nie może być powielana ani rozpowszechniana za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych bez uprzedniego wyrażenia zgody przez wydawcę.

Wydawnictwo Uniwersytetu VIZJA
Wydawnictwo AEH
ul. Okopowa 59
01-043 Warszawa

Spis treści

Przedmowa	7
-----------------	---

CZĘŚĆ I

JERZY ONISZCZUK	
Platoński prymat wiedzy i jej pitagorejskie podstawy	13
STANISŁAW LESZEK STADNICZEŃKO, JUSTYNA STADNICZEŃKO	
Samorząd terytorialny i organizacje pozarządowe w służbie rodziny i dziecka	41
PIOTR ZAMELSKI	
Pedagogika prawa instrumentem kształtowania postaw wobec prawa i etyki	63
AGNIESZKA ROMANKO	
Obowiązek wychowania w ujęciu bł. Stefana Wyszyńskiego	71
DAWID STADNICZEŃKO	
Dzieci migrujące i uchodźcze a stosowanie detencji i alternatywnych środków	77

CZĘŚĆ II

KS. MIROSLAW SITARZ	
Prawa dziecka w prawie kanonicznym	93
JACEK SOBCZAK, KSENIA KAKAREKO	
Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach o uprowadzenie dziecka za granicę	101
ELŻBIETA LORENC	
Działalność sądów rodzinnych wobec zagrożenia dobra dziecka	123
LIUDMYLA VALIUKH	
Особливості реалізації державної політики України щодо захисту прав дітей	137
NATALIA POBIRCHENKO, ELŻBIETA STĘPIEŃ	
Kwestia ochrony praw i interesów dzieci podczas wojny w Ukrainie	147

НАДІЯ СКОТНА, ГАЛИНА ЛЯЛЮК	
Соціально-психологічні та правові аспекти захисту дітей від насильства в кіберпросторі	157
PAWEŁ KACZOR	
Wybrane zagadnienia praw dziecka w postępowaniu karnym. Sytuacja dziecka osoby pozbawionej wolności	171
MAGDALENA ZAGRODNIK-SOWIŃSKA	
Małoletnia ofiara przemocy seksualnej. Psychologiczna, społeczna i prawna ochrona dziecka w trakcie oraz po ujawnieniu przemocy seksualnej	189
RAFAŁ SITARZ	
Ochrona praw dziecka w pracy kuratora rodzinnego	199
PAWEŁ JAROS	
Przemoc rówieśnicza – uświadamianie jako metoda zapobiegania. Aspekty praktyczne	215

CZĘŚĆ III

OKSANA HUDOVSEK, SOFIYA HUDOVSEK	
Повномасштабне вторгнення РФ в Україну – дитячий і батьківський досвід	227
HALYNA NEVYNNA	
Соціальний захист дітей учасників бойових дій в умовах війни: український досвід	235
OLENA PAVLUSENKO	
Соціальна реінтеграція та реабілітація українських дітей з особливими потребами, в умовах військової агресії Росії проти України	243
OKSANA ZELENIA, OLENA KOVLENKO	
Соціальні очікування студентської молоді в умовах війни: емпіричний аналіз	257
BEATA SKWAREK, DOROTA DOMIŃSKA-WERBEL	
Problem samotności i style radzenia sobie ze stresem w kontekście doświadczanych sytuacji życiowych wśród wojennych uchodźców na przykładzie badań w Legnicy	269
IRYNA MIRCHUK, NATALIA ZELENIA	
Вплив російсько-української війни на освітній процес в оцінці студентів	297
OKSANA PETRENKO, LYUDMYLA BALIKA	
Специфіка виховної роботи на педагогічному факультеті Рівненського державного гуманітарного університету в умовах війни	311

CZĘŚĆ IV

KATERYNA POPOVA

Нормативно-правова база полікультурного компоненту шкільної історичної освіти в Україні 323

INNA PETRENKO

Особливості формування безпечного простору класної кімнати початкової школи України: ретроспективний аналіз 341

KATERYNA KOVAL

Забезпечення та захист прав вихованців дитячого будинку сімейного типу: проблеми і перспективи реалізації 353

VALENTYNA STETS, NATALIJA PODOLYAK, IRYNA REPETSKA

Getting students ready to work with children with special healthcare needs 365

JANINA MAZUR

Współpraca samorządu Powiatu Legnickiego z TPD i innymi organizacjami społecznymi w zakresie praw dziecka i pomocy dzieciom oraz rodzinie 377

KAZIMIERZ PLEŚNIAK

Towarzystwo Przyjaciół Dzieci w służbie dzieciom 383

ELŻBIETA PALEJ

Społeczny rzecznik praw dziecka Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w rozwiązywaniu problemów i działania na rzecz ochrony praw dziecka i rodziny 389

JÓZEF BOGDASZEWSKI

Społeczność rodziców dzieci niepełnosprawnych w Towarzystwie Przyjaciół Dzieci wobec problemów dziecka i rodziny 405

CZĘŚĆ V

PIOTR JAROSZ

Działanie i kreatywność jako słowa-klucze organizacji pozarządowych (w wymiarze osobowym) 421

SARA KACPRZAK

Kształtowanie postaw patriotycznych wśród uczniów wybranych klas Zespołu Szkół Ekonomiczno-Technicznych im. Komendantów Ziemi Lwóweckiej w Rakowicach Wielkich w perspektywie bezpieczeństwa państwa 427

MAGDALENA MICHALSKA

Wpływ kursów Krav Maga na poczucie bezpieczeństwa 437

IRYNA YEMIASHEVA

Badanie procesu rozwoju świadomości obronnej społeczeństwa ukraińskiego
przed i po roku 2014 455

OLENA KIZYUK

Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів іноземної мови до соціалізації
учнів 469IHOR ZUBRYCKI, VICTORIA GALIN, IRYNA REPECKA

Захист прав дітей в умовах воєнного стану: досвід України 481

Noty o autorach 499

Особливості формування безпечного простору класної кімнати початкової школи України: ретроспективний аналіз

АНОТАЦІЯ

В статті здійснено ретроспективний аналіз особливостей формування безпечного простору класної кімнати початкової школи України відповідно до певних етапів розвитку українського суспільства: I період (1899–1917); II період (1917–1991); III період – 1991 – дотепер.

З'ясовано, що безпечний освітній простір – це стан освітнього середовища, в якому наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

Формування безпечного простору класної кімнати потрактовано як процес побудови, особливості облаштування простору класної кімнати на основі впровадження освітніх досягнень з урахуванням різноманітних чинників: суспільних, економічних, культурно-історичних, архітектурних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних, педагогічних, психологічних, соціальних.

Схарактеризовано особливості формування безпечного простору класної кімнати в початкових школах різних періодів. З'ясовано, що в українській початковій школі відбувався поступовий відхід від фіксованого типу організації простору, від рядно-фронтального фіксованого розміщення парт до гнучкого типу, до відкритого, персоніфікованого безпечного освітнього простору класної кімнати, орієнтованого на особистісно орієнтовану освіту й збереження здоров'я учнів.

Обґрунтовано, що простір класної кімнати є комплексним освітнім ресурсом, органічним складником цілісного освітнього середовища, невіддільною частиною Нової української школи, а його формування має не лише відповідати всім викликам, вимогам і нормам, які постійно змінюються в контексті зміни соціуму, а й спиратися на ідеї вітчизняних педагогів і великий практичний досвід початкової школи України з кінця XIX ст. й до сьогодні. Доведено, що багато аспектів, відображених у Концепції нової української школи (НУШ) стосовно формування простору класної кімнати початкової школи, перегукуються з педагогічними і деями й багатим практичним досвідом минулого.

Ключові слова: початкова школа, класна кімната, безпечний простір класної кімнати, формування безпечного простору класної кімнати, Нова українська школа, Україна.

Вступ

Освіта, як і всі сфери життя українського суспільства, зазнала сильних змін в умовах російсько-української війни. З лютого 2022 року в Україні внаслідок російської агресії пошкоджено 3798 закладів освіти, з них 365 зруйновані повністю (дані станом на 9 листопада 2023 р.)¹. Впливи російсько-української війни на життя дитини загалом, а особливо на організацію освітнього процесу, освітнього простору, на сьогодні, на жаль, є визначальними, позаяк у нинішніх реаліях практика перебування близько 30–40 дітей в одному фіксованому просторі впродовж дня є неможливою.

Одним з найбільш важливих завдань на сьогодні є створення безпечного освітнього простору, простору, який задовольняв би фізичні, фізіологічні, вікові, гендерні, психологічні, емоційні потреби зростаючої особистості, особливо на початковому етапі навчання. В Україні інтенсивно запроваджується онлайн освіта: працює Всеукраїнська школа онлайн, використовуються різноманітні платформи дистанційного навчання (Zoom, GoogleClassroom, Meet) й т. ін.

Виникає потреба у формуванні такого освітнього середовища й освітнього простору, які б були одночасно розвивальними і максимально ефективними, безпечними й комфортними для дітей і педагогів.

У Концепції «Нова українська школа» з-поміж дев'яти ключових компонентів формули нової школи важливим складником визначено «сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу»². Формування особливого освітнього середовища, освітнього простору дасть змогу не лише здійснити гуманізацію освіти, але й гарантувати дотримання прав людини, задовольнити індивідуальні потреби суб'єктів освітнього процесу.

Під час військових дій та ще тривалий час після їх закінчення заклади освіти в Україні працюватимуть у нових для себе вимогах до безпечного освітнього простору. Тому створення безпечного простору класної кімнати – одне з першочергових завдань закладу освіти, виконання якого має реалізувати право на безпечні та нешкідливі умови навчання в умовах війни й повоєнного відновлення.

У зв'язку з появою нових викликів і проблем за умов психотравмувальних подій набуває актуальності вивчення історико-педагогічного досвіду минулого щодо створення безпечного освітнього середовища й, зокрема, формування безпечного простору класної кімнати початкової школи, що дасть змогу не лише зберегти наступність у розвитку педагогічної науки, а й актуалізувати позитивний досвід в умовах творення Нової української школи.

¹ Україна: тяжкі наслідки війни для закладів освіти та майбутнього дітей, URL: <https://www.hrw.org/uk/news/2023/11/08/ukraine-wars-toll-schools-childrens-future>

² *Нова українська школа: порадник для вчителя*, ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», Київ 2017, 206 с., с. 11.

Виклад основного матеріалу

Освітній простір – це пов’язані між собою зовнішні умови, які можуть впливати на особистість учня. Найчастіше, простором, у якому здійснюються освітні послуги, є школа. На процес освіти відчутно впливають матеріальні умови закладу освіти, у яких перебувають учні, як-от: класна кімната, температурні та гігієнічні умови, освітлення, чистота, оформлення стін, розташування меблів, особисті предмети учнів тощо. І саме простір класу, за дослідженнями англійських учених, найбільше впливає на успішність учнів³.

Безпечний освітній простір – це стан освітнього середовища, в якому наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

Класна кімната – це основний структурний компонент шкільного простору, головне приміщення в школі, у якому забезпечуються необхідні умови для якісного освітнього процесу й всебічного розвитку дитини. Класна кімната – це простір, де навчання за класно-урочною системою відбувається без відволікаючих чинників. Класні кімнати – це соціальний простір співпраці, відкритий як для учасників освітньої спільноти, так і для громади, частиною якої ця спільнота є.

Відтак, простір класної кімнати – це просторово-предметний компонент школи, що включає в себе каркас головного приміщення в школі, шкільні меблі, матеріально-технічне й навчально-методичне забезпечення освітнього процесу, сукупність та певне розташування яких створює умови для організації потрібних дій суб’єктів. Відповідно, формування безпечного простору класної кімнати трактуємо як процес побудови, особливості облаштування простору класної кімнати на основі впровадження освітніх досягнень з урахуванням різноманітних чинників: суспільних, економічних, культурно-історичних, архітектурних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних, педагогічних, психологічних, соціальних⁴.

Ретроспективний аналіз теорії і практики облаштування безпечного простору класної кімнати в історії вітчизняної початкової школи здійснимо відповідно до певних етапів розвитку українського суспільства, коли вітчизняна школа також переживала війни, агресії, загрози й ін.

У межах дореволюційного етапу (кінець XIX – початок XX ст.) схарактеризуємо особливості формування безпечного простору класної кімнати в різних початкових школах, зокрема: в міністерських, церковнопарафіяльних, земських школах, у західноукраїнських школах.

Міністерські і церковнопарафіяльні школи українських губерній наприкінці XIX – на початку XX ст. були розраховані на один та два класи з невеликою кількістю дітей.

³ Т. Деміракі, *Моделювання освітнього простору закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа», «Школа і управління»* 2019, Вересень, № 3–4 (82–83), с. 59–77.

⁴ І. Ф. Петренко, *Формування простору класної кімнати початкової школи України (кінець XIX ст. – 1991 р.), дис. ... докт. філософії: 011, Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне 2023 рік., 278 с.*

Формування простору класних кімнат було раціональним і досить мінімалістичним, внутрішній простір мав просте розпланування, наближене до квадрата чи прямокутника з рядно-фронтальним типом розміщення парт. В інтер'єрі використовувалися прості шкільні меблі, здебільшого парти з довгими лавами, дошки для письма, шафи для шкільного приладдя, ікони, картини, мапи тощо⁵.

На межі XIX–XX ст. у класних кімнатах міністерських і церковнопарафіяльних шкіл з'явилися карти, саморобні посібники, навчальні картини, книги й інші матеріали для навчальної роботи. Обов'язковими для класних кімнат були світлини імператорської сім'ї, ікони. Зазвичай на стінах класної кімнати розвішували в порядку й симетрично картини зі священної історії, з російської історії й картини релігійного й патріотичного змісту.

Відомий лікар-гігієніст Ф. Ерісман обґрунтував форму, абсолютну і відносні величини класної кімнати, зважаючи на особливості шкільного життя (необхідність з останніх місць чітко бачити написане на дошці, чути те, що говорить учитель, умови освітлення, шкільна дисципліна тощо), необхідний об'єм повітря на кожну дитину, опалення, вентиляцію, кількість місць для учнів, розміщення класної дошки і конторки учителя⁶. Довжина, ширина й висота класу визначалися таким чином, щоб учитель міг говорити без напруги, виходячи з можливостей своїх голосових зв'язок, чути й бачити учнів, відповідно до слухових і зорових можливостей учителя.

Основні вимоги, які висував Ф. Ерісман до класного приміщення, були такі:

- довжина класного приміщення не більше 9–10 м, оскільки за більшої довжини вже погано видно букви на дошці й голос учителя буде погано чути наприкінці кімнати, а учень, який сидів за останньою партою, міг би бачити те, що було написано на дошці;
- висота кімнати повинна бути не менше 4 м, оскільки за меншої висоти вікна виявляються занадто низькими і денного освітлення не вистачає. За умов більшої висоти в кімнаті з'являються акустичні перешкоди;
- співвідношення площі вікон до площі підлоги дорівнює 1:5;
- вікна повинні розміщатися зліва від учнів, щоб тінь від руки не заважала дітям писати⁷.

У земських школах простір класної кімнати облаштовувався раціонально з урахуванням чинних науково-гігієнічних вимог, передбачав фіксоване рядно-фронтальне розміщення парт в один або два ряди. Інтер'єр становили парти на 1–2 учнів, класна дошка, робоче місце вчителя, шафи для шкільного приладдя, ікони, картини, мапи, таблиці й т. ін.⁸.

Аналіз проєктів земських шкіл відомих українських архітекторів К. Жукова, П. Альошина, О. Сластіона, Т. Мюнніха, які можна вважати прикладом українського модерну кінця XIX – початку XX ст., засвідчив, що формування простору класної кімнати, її меблювання організовувалося з урахуванням антропологічних, гігієнічних, педагогічних і соціокультурних чинників. Ці проєкти випереджали відомі приклади типових будівель закладів освіти такого рівня: вони вирізнялися високою якістю

⁵ І. Ф. Петренко, *op. cit.*, с.136.

⁶ Ф. Ф. Эрисман, *Краткий учебник по гигиене*, 3-е изд., испр. и доп., А. А. Карцев, Москва 1912, с.429.

⁷ Ibidem, с.429.

⁸ Ibidem.

виконання, функціональною продуманістю, економічністю та довговічністю, дотриманням санітарно-гігієнічних і педагогічних вимог до організації безпечного простору класної кімнати.

На початок ХХ ст. на західноукраїнських землях, попри ідеологічні відмінності двох імперій і різні типи й підпорядкованість закладів освіти, склалася характерна картина, що відображала специфіку початкових шкіл: школи підрозділялися за кількістю класів, де проводилися заняття, на одно-, двох- і трикомплектні; шкільний будинок мав, крім класних кімнат, додаткові приміщення – роздягальню, кімнати вчителя й кухню; сільський шкільний будинок зазвичай не мав внутрішніх рекреацій, характерних для шкіл міських; у двох- і трикомплектних школах між двома класами пропонувалося влаштовувати розбірну перегородку заради перетворення класів у велику аудиторію при читанні лекцій для населення або при влаштуванні спектаклів. Розбірні перегородки рекомендувалося робити звуконепровідними. Класні кімнати мали прямокутну форму з рядно-фронтальним фіксованим розміщенням двох рядів парт, з'єднаних з довгими дерев'яними лавами, розрахованими на 4–6 учнів; на стінах обов'язковими були хрест із розп'яттям, ікони, настінні таблиці й ін.⁹

У 20-ті – на початку 30-х рр. ХХ ст. формування безпечного простору класної кімнати відбувалося на основі нових підходів, лабораторно-бригадного методу навчання, з'являлися нові проекти класних кімнат, розроблялися нові моделі учнівських меблів, особлива увага приділялася шкільній парті, різноманітному устаткуванню, наочному матеріалу, підручникам, шкільному приладдю тощо. Розміщення парт у класній кімнаті було гнучким – як рядами, так і в різноманітному поєднанні для індивідуальної та групової роботи, упроваджувалася гнучка організація простору класної кімнати.

На початку 1930-х рр. класні кімнати початкових шкіл були організовані переважно на зразок західноєвропейських шкіл, мали форму прямокутника чи квадрата з підвищеним місцем для вчителя, у якій рядами були розміщені дерев'яні парти чи столи для учнів. Простір класної кімнати наповнювався дидактичним матеріалом, який допомагав дітям легше засвоювати навчальний матеріал.

Із середини 1930-х рр. початкова школа повернулася до класно-урочної системи навчання, класні кімнати в типових шкільних будівлях стали більш стандартизованими та мали більш чітку організацію простору з рядно-фронтальним фіксованим розміщенням рядів парт. Водночас шкільні парти стали трохи більш ергономічними. У класній кімнаті почали облаштовувати внутрішньостінні шафи, на стінах обов'язковим стало вивішування картин, карт, стендів із правилами поведінки, стіннівок.

Аналіз специфіки формування простору класної кімнати початкової школи у 1939–1991 рр., відповідно до виокремлених підетапів (40–50-ті рр., 60-ті рр., 70–80-ті рр. ХХ ст.), засвідчив, що трансформації у формуванні цього простору були пов'язані із соціально-економічними умовами й завданнями, які ставила держава перед системою освіти, зокрема: загальна освіта, масове будівництво шкіл за типовими проектами, визначення науково-педагогічних, ергономічних, антропометричних, гігієнічних та естетичних вимог, специфікою освітнього процесу, матеріально-технічною базою.

У повоєнне десятиріччя головні зусилля були спрямовані на відновлення простору класної кімнати; середина 1950-х рр. ознаменувалася зростанням темпів шкільного будівництва в усіх областях УРСР за типовими проектами, які регулювалися

⁹ І. Ф. Петренко, *op. cit.*, 278 с.

будівельними і санітарними нормами й правилами, збільшенням числа класних кімнат, навчальних кабінетів; наприкінці 1950-х рр. увага приділялась оснащенню класних кімнат, навчальних кабінетів і майстерень, забезпеченню учнів підручниками й зошитами, шкільним приладдям. У початковій школі формою навчання була класно-урочна, організація простору була фіксованою, рядно-фронтальною. У класній кімнаті початкових шкіл України з'явилися перші рухомі таблиці з алфавітом і цифрами, кольорові плакати з природними та географічними об'єктами, наочні засоби з ілюстраціями до підручників; почали використовуватися проєкційні апарати для демонстрації фільмів та слайдів.

Цінною вважаємо авторську організацію облаштування безпечного простору класної кімнати початкової школи в 60-х рр. XX ст., як-от: авторське проєктування шкільних будівель і класних кімнат архітектором Й. Каракісом; авторські концепції українських педагогів-практиків, директорів шкіл І. Ткаченка, В. Сухомлинського, П. Лосюка.

Приміром, до 1975 р. Й. Каракісом було розроблено понад 40 типових проєктів шкіл, за якими збудовано понад 4350 шкільних будівель. Архітектор зосереджував увагу на формуванні простору класних кімнат, їх інтер'єрі, кольоровому оформленні, експозиціях, стендах.

Своєю чергою, в 50–60-х рр. XX ст. директором Богданівської середньої школи на Кіровоградщині І. Ткаченком створювалося сприятливе освітньо-виховне середовище, формувався відповідний освітній простір класних кімнат. І. Ткаченко обґрунтував практику виготовлення й застосування наочності й технічних засобів у класних кімнатах для дітей молодшого шкільного віку.

Відомий український педагог В. Сухомлинський обґрунтував логіку облаштування класної кімнати як важливого складника освітнього середовища: у працях «Павлиська середня школа», «Серце віддаю дітям» він докладно описав класну кімнату для учнів початкової школи, у якій було своє господарство (вазони з квітами, шафа (із зошитами, олівцями, наочним приладдям, матеріалами для ручної праці), стіл, лінійка або метр (для роботи на дошці), циркуль, указка, ящик із кольоровою крейдою), господарський куточок (голки, нитки, гудзики, ганчірочки, клаптики тканини). Педагогічний колектив Павлиської школи продумано й виражено здійснював добір стендів, стіннівок, плакатів, портретів, картин для класних кімнат. Усі приміщення, коридори, класні кімнати були у школі оформлені відповідно до віку, інтересів дітей і повинні були до чогось спонукати, чогось навчати. Значне місце у спадщині педагога посідає характеристика «зелених класів» (альтанка, завита диким виноградом й хмелем; галявина, оточена з трьох сторін морозостійким сортом винограду; ще один «зелений клас» – на траві, серед зелених дерев, у глухому гаю, що переходить в яр) як складника освітнього середовища Павлиської школи.

Аналіз досвіду П. Лосюка щодо облаштування освітнього простору школи на Гуцульщині свідчить, що педагог урахував природно-кліматичні, демографічні та соціально-економічні чинники гірської місцевості. Він сформував унікальний етнографічний простір класних кімнат в Яворівській школі Івано-Франківської області.

Загальними рисами схарактеризованих авторських концепцій формування освітнього простору шкіл загалом і класних кімнат зокрема були їх гуманістична спрямованість, орієнтація на особистість учня, на створення умов для розвитку індивідуальності кожної дитини. Авторська організація облаштування простору класних кімнат початкової школи за умов радянського дискурсу передбачала поєднання фіксованого та гнучкого типів організації простору, особливі вимоги до формування простору

класних кімнат (регіональні, кліматичні, етнографічні), облаштування «зелених класів» з урахуванням науково-педагогічних, ергономічних, антропометричних, гігієнічних та естетичних вимог.

Особливостями організації простору класних кімнат у 70–80-х рр. XX ст. було: збільшення площ класних кімнат, збільшення видатків на утримання класних кімнат у сільських школах, нові державні стандарти на шкільні меблі. Відповідно до реалізації комплексної програми «Початкові класи» у радянській системі освіти на початку 80-х рр. XX ст. чільне місце посідало питання поліпшення облаштування класних кімнат для учнів I–III класів.

У 80-90-ті рр. XX ст. цінним був досвід формування освітнього простору Сахнівської середньої школи Черкаської області за керівництва О. Захаренка, зокрема центру молодших класів; експериментальні пошуки стосовно формування освітнього простору в Середньоберезівській середній школі Косівського району Івано-Франківської області за керівництва В. Білавича; інноваційний підхід до формування простору класних кімнат у Зибківській середній школі на Кіровоградщині за керівництва М. Щетиніна; створення збагаченого персоніфікованого освітнього простору, що забезпечує особистісно орієнтовану освіту в авторській школі-комплексі № 3 м. Южного М. Гузика.

Таким чином, в українській початковій школі упродовж минулого століття відбувався поступовий відхід від фіксованого типу організації простору, від рядно-фронтального фіксованого розміщення парт до гнучкого типу, до відкритого, персоніфікованого безпечного освітнього простору класної кімнати, орієнтованого на особистісно орієнтовану освіту й збереження здоров'я учнів.

Здійснений ретроспективний аналіз дає змогу для висновку, що простір класної кімнати Нової української школи має не лише відповідати викликам, вимогам і нормам, які постійно змінюються в контексті змін соціуму, а й спиратися на ідеї вітчизняних педагогів і великий практичний досвід початкової школи України з кінця XIX ст. і до сьогодні. Багато аспектів, відображених у Концепції НУШ стосовно формування безпечного простору класної кімнати початкової школи, перегукуються з педагогічними ідеями й досвідом минулого¹⁰.

Сучасний освітній простір класної кімнати повинен бути гнучким, наповненим, безпечним, створювати різноманітні можливості для різних видів діяльності, викликати радість, стимулювати фантазію, мотивувати до навчання, вважає Д. Косенко¹¹.

Основними характеристиками освітньої інфраструктури є якісний і кількісний склад її елементів, їх просторове розташування і взаємодія, безпечність. Програма дій Кабінету міністрів України передбачає створення в кожній школі до 2025 р. сприятливого освітнього середовища, безпечного освітнього простору, забезпечення компетентісного навчання учнів і постійного підвищення кваліфікації педагогів. Безпечна і дружня до дитини школа – «це місце, у якому діти і дорослі почуваються безпечно і комфортно, яке дарує дітям особливе відчуття єдності, дає точку опори і можливість проявити себе, вселяє надію і породжує впевненість у майбутньому»¹².

¹⁰ І. Ф. Петренко, *op. cit.*, 278 с.

¹¹ Д. Ю. Косенко, *Новий освітній простір. Мотивуючий простір: інформаційний посібник*, 2019, 255 с., URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/407/NOP_Motivuyuchiy-prostir.pdf.

¹² В. Пономаренко, Т. Воронцова, О. Сакович, *Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи «НУШ»*, Алатон, Київ 2020, с. 6.

За своєю головною ідеєю освітній простір має слугувати всім учасникам освітнього процесу, розкривати потенціал і учнів, і педагогів. Окрім дотримання законів естетичності, школа має втілювати ідеї безбар'єрності, а також доступності та безпечності освітнього середовища. Саме така організація простору допомагатиме реалізовувати основні цілі Нової української школи.

Формування безпечного простору класної кімнати повинне базуватися на розробці і застосуванні таких рішень, які створюють умови для рівноправної участі кожної особистості в академічному і суспільному житті. Сучасний освітній безпечний простір передбачає: цілісність, єдність і впорядкованість простору та візуального сприйняття; свободу, відкритість, сприйняття, креативність; практичність та ергономічність; гармонійність та збалансованість; соціалізацію та співпрацю; вікову відповідність; багатифункціональність, гнучкість та мобільність; персоналізованість, наявність особистого простору¹³.

На сьогодні в Україні існують чіткі норми для організації освітнього простору класної кімнати, які можна розділити на три групи: стандартні (дотримання вимог державних освітніх стандартів, міжнародних, національних і галузевих стандартів на виробництво обладнання закладів освіти); санітарно-гігієнічні, техніко-ергономічні, вимоги безпеки (дотримання державних санітарних та будівельних норм, відомчих інструкцій та рекомендацій, технічних вимог); психолого-педагогічні, естетичні (відповідність призначенню, місцю в освітньому процесі, вимогам до оформлення)¹⁴.

Ретроспективний аналіз еволюції формування простору класної кімнати дає змогу не лише проаналізувати, виокремити, систематизувати основні ідеї щодо досліджуваного феномена, а й прослідкувати їх впровадження в Новій українській школі, зокрема, щодо складників простору сучасної класної кімнати, як-от: форма, абсолютна і відносна величини класної кімнати, розмір й розміщення вікон, освітлення, інсоляція, необхідний об'єм повітря на кожну дитину, опалення, вентиляція, кількість місць для учнів, розміщення класної дошки і столу учителя, меблювання (оздоблення, меблі та матеріали), обладнання; речі, які формують особливий зміст (символи, стенди, плакати, стіннівки й т. ін.).

Забезпечення ефективного освітнього процесу НУШ передбачає чіткий розподіл простору класної кімнати на функціональні зони, причому ідеї зонування класної кімнати, як підтверджує здійснений нами аналіз, знаходимо в педагогів та архітекторів минулих періодів.

У класній кімнаті мають бути як стаціонарні, так і мобільні зони. До стаціонарних зон відносять робоче місце вчителя, класну дошку, ємності для зберігання шкільних матеріалів. До мобільних зон належать учнівські робочі місця, які переходять від однієї просторової форми до іншої.

Гнучка організація класу дозволяє змінювати розташування учнівських робочих місць, швидко переходити від однієї просторової форми роботи до іншої, уможлиблює учням трансформувати власне робоче місце, користуватись за потреби тими чи іншими меблями.

Відповідно, у класній кімнаті повинні бути чіткі візуальні й матеріальні межі простору: меблі та обладнання в класі (книжкові шафи, панелі, стелажі, столи, килимки,

¹³ Д. Ю. Косенко, *op. cit.*

¹⁴ *Ibidem.*

перегородки) розставляють так, щоб позначати наявність декількох зон з різним призначенням. Для візуального позначення меж зонування використовують різні за кольором покриття для підлоги або кольорову клейку стрічку для підлоги, що полегшує дітям розуміння того, що саме цей конкретний вид діяльності відбувається в цій зоні.

У безпечному просторі класної кімнати мають бути створені освітні зони, які обладнані меблями без гострих кутів, інтерактивною дошкою, комп'ютерною технікою та наповнені розвивальними іграми та іграшками, посібниками та матеріалами. У класній кімнаті доречними є зона самостійної роботи, відсіки (за можливості) для індивідуальних занять дітей¹⁵.

Як зазначає Л. Баліка, відповідно до філософії НУШ заклад освіти повинен бути комфортним: у ньому має бути «все спрямовано на учня, на його зручність та позитивну емоційну сферу. В закладі середньої освіти повинно бути враховано все: від кольору стін до форми та кількості меблів у приміщенні»¹⁶.

У створенні безпечного простору класної кімнати необхідно також дотримуватися єдиного підходу до організації різних видів діяльності, забезпечити можливість її організації та контролю, зручність та безпеку орієнтації в просторі, звичайний нагляд. Необхідно дотриматися відповідності просторової організації, художнього рішення та функціонального призначення класної кімнати.

Висновки

Таким чином, здійснений ретроспективний аналіз засвідчує, що простір класної кімнати є комплексним освітнім ресурсом, органічним складником цілісного освітнього середовища, невіддільною частиною Нової української школи, а його формування має не лише відповідати всім викликам, вимогам і нормам, які постійно змінюються в контексті зміни соціуму, а й спиратися на ідеї вітчизняних педагогів і великий практичний досвід початкової школи України з кінця XIX ст. й до сьогодні. Проведений аналіз уможливорює висновок про те, що багато аспектів, відображених у Концепції НУШ стосовно формування простору класної кімнати початкової школи, перегукуються з педагогічними ідеями й багатим практичним досвідом минулого.

Отже, здійснений аналіз дав змогу простежити витоки й засади сучасних вимог до формування простору класної кімнати НУШ і, що не менш важливо, визначити, окреслити сучасні підходи до формування безпечного простору класної кімнати для дітей в Україні за умов пандемії COVID-19 та російсько-української війни. Сучасне українське суспільство прагне бачити школу простором розвитку та співпраці як у середині, так і щодо зовнішнього світу; простором комфорту, безпеки й творчості. Формування сучасного освітнього простору, зокрема й класної кімнати, є вкрай актуальним і потребує подальших наукових розвідок.

¹⁵ Рекомендаційні матеріали щодо створення Нового Освітнього Простору, URL: <http://dfrr.minregion.gov.ua/foto /upload/%D0%9D%D0%9E%D0%9F.pdf>.

¹⁶ Л. М. Баліка, *Формування освітнього простору класних кімнат Нової української школи: 7 зон і їх характеристика*, «Інноватика у вихованні: зб. наук. пр» 2022, № 16, С.152–160., С. 154.

Бібліографія

- Баліка Л. М., *Формування освітнього простору класних кімнат Нової української школи: 7 зон і їх характеристика*, «Інноватика у вихованні» зб. наук. пр., 2022, № 16, с.152–160.
- Деміракі Т., *Моделювання освітнього простору закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа», «Школа і управління»* 2019, Вересень. № 3–4 (82-83), с. 59–77.
- Косенко Д. Ю., *Новий освітній простір. Мотивуючий простір: інформаційний посібник*, [Б.м.]: Мінрегіонбуд, 2019, 255 с., URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/407/NOP_Motivuyuchiy-prostir.pdf.
- Нова українська школа: поради для вчителя*, заг. ред. Н. М. Бібік, ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», Київ 2017. 206 с., С. 11.
- Петренко І. Ф., *Формування простору класної кімнати початкової школи України (кінець ХІХ ст. – 1991 р.)*: дис. ... докт. філософії: 011. Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне 2023 рік., 278 с.
- Пономаренко В., Воронцова Т., Сакович О., *Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи «НУШ»*, Алатон, Київ 2020, 64 с.
- Рекомендаційні матеріали щодо створення Нового Освітнього Простору*, URL: <http://dfr.minregion.gov.ua/foto /upload/%D0%9D%D0%9E%D0%9F.pdf>.
- Україна: тяжкі наслідки війни для закладів освіти та майбутнього дітей*, URL: <https://www.hrw.org/uk/news/2023/11/08/ukraine-wars-toll-schools-childrens-future>.
- Эрисман Ф. Ф., *Краткий учебник по гигиене*, 3-е изд., испр. и доп., А. А. Карцев, Москва 1912, 524 с., С. 429.

ABSTRACT

Petrenko Inna

Specific Features of Safe Space Creation In a Primary School Classroom in Ukraine: a Retrospective Analysis

The article presents a retrospective analysis of the specific features of safe space creation in a primary school classroom in Ukraine for certain development stages of Ukrainian society: period I (1899–1917); period II (1917–1991); period III (1991 to the present). The study has found that a safe educational space is a state of the educational environment in which there are safe learning and working conditions, comfortable interpersonal interaction that promotes the emotional well-being of students, teachers, and parents, there are no manifestations of violence and there are sufficient resources to prevent them, and there is respect for the rights and norms of physical, psychological, informational and social security of each participant in the educational process.

The creation of a safe classroom space is interpreted as a building process, in particular the arrangement of a classroom space using educational achievements and taking into account various factors: social, economic, cultural, historical, architectural, sanitary

and hygienic, ergonomic, aesthetic, pedagogical, psychological, and social.

The article characterizes the specific features of creating a safe classroom space in primary schools in different periods. It is pointed out that in the Ukrainian primary school, there was a gradual shift from a fixed-type space organization: from a row-frontal fixed placement of desks to a flexible type, then to an open, personalized safe educational space in the classroom, focused on personality-oriented education and preservation of students' health.

It is substantiated that the classroom space is a complex educational resource, an organic component of a holistic educational environment, and an integral part of the New Ukrainian School, therefore it should be created so as not only to meet all the challenges, requirements, and norms, which are constantly changing in the changing society, but also to be based on the ideas of domestic teachers and the considerable practical experience of primary schools in Ukraine from the late 19th century to the present day. The findings of the study prove that many aspects reflected in the NUS Concept concerning the creation of a safe primary school classroom space resonate with the pedagogical ideas and extensive practical experience of the past.

Keywords: primary school, classroom, safe classroom space, creation of safe classroom space, New Ukrainian School, Ukraine.

STRESZCZENIE

Specyfika tworzenia bezpiecznej przestrzeni klasowej w szkole podstawowej na Ukrainie: analiza retrospektywna

Artykuł przedstawia retrospektywną analizę specyfiki tworzenia bezpiecznej przestrzeni w klasie szkoły podstawowej na Ukrainie zgodnie z określonymi etapami rozwoju społeczeństwa ukraińskiego: I okres (1899–1917); II okres (1917–1991); III okres – 1991 – do chwili obecnej.

Stwierdzono, że bezpieczna przestrzeń edukacyjna to stan środowiska edukacyjnego, w którym istnieją bezpieczne warunki nauki i pracy, komfortowe interakcje międzyludzkie, które promują dobre samopoczucie emocjonalne uczniów, nauczycieli i rodziców, nie ma przejawów przemocy i istnieją wystarczające środki, aby im zapobiec, a prawa i normy bezpieczeństwa fizycznego, psychologicznego, informacyjnego i społecznego każdego uczestnika procesu edukacyjnego są przestrzegane.

Tworzenie bezpiecznej przestrzeni klasowej jest interpretowane jako proces konstruowania, w szczególności aranżacji przestrzeni klasowej w oparciu o realizację osiągnięć edukacyjnych, z uwzględnieniem różnych czynników: społecznych, ekonomicznych, kulturowych, historycznych, architektonicznych, sanitarno-higienicznych, ergonomicznych, estetycznych, pedagogicznych, psychologicznych, społecznych.

Scharakteryzowano cechy tworzenia bezpiecznej przestrzeni klasowej w szkołach podstawowych w różnych okresach. Stwierdzono, że w ukraińskiej szkole podstawowej nastąpiło stopniowe przejście od stałego typu organizacji przestrzeni, od szeregowo-czołowego stałego rozmieszczenia ławek do elastycznego typu, do otwartej, spersonalizowanej bezpiecznej przestrzeni edukacyjnej klasy, skoncentrowanej na edukacji zorientowanej na osobowość i ochronę zdrowia uczniów.

Uzasadniono, że przestrzeń klasowa jest złożonym zasobem edukacyjnym, organicznym składnikiem holistycznego środowiska edukacyjnego, integralną częścią Nowej Ukraińskiej Szkoły, a jej kształtowanie powinno nie tylko sprostać wszystkim wyzwaniom, wymaganiom i normom, które stale zmieniają się w kontekście zmieniającego się społeczeństwa, ale także opierać się na pomysłach krajowych nauczycieli i bogatym

doświadczeniu praktycznym szkół podstawowych w Ukrainie od końca XIX wieku do dnia dzisiejszego. Udowodniono, że wiele aspektów odzwierciedlonych w Koncepcji NUS dotyczącej kształtowania przestrzeni klasowej w szkole podstawowej współgra z ideami pedagogicznymi i bogatym doświadczeniem praktycznym z przeszłości.

Słowa kluczowe: szkoła podstawowa, klasa, bezpieczna przestrzeń klasowa, tworzenie bezpiecznej przestrzeni klasowej, Nowa Ukraińska Szkoła, Ukraina.

**DOLNY
ŚLĄSK**

**Koleje
Dolnośląskie**

Redaktorzy opracowania:

Anna Pawlak

doktor prawa, radca prawny, sędzia Sądu Okręgowego w Opolu.

Beata Skwarek

doktor nauk humanistycznych z zakresu pedagogiki, pracownik Wydziału Nauk Społecznych i Humanistycznych Collegium Witelona Uczelnia Państwowa.

Justyna Stadniczeńko

doktor prawa, adiunkt, Instytut Nauk Prawnych, sędzia Sądu Okręgowego w Opolu.

COLLEGIUM
WITELONA
Uczelnia Państwowa

WYDAWNICTWO
Uniwersytetu VIZJA

www.wydawnictwo.aeh.edu.pl
wydawnictwo.vizja.pl

Publikacja stanowi rezultat współpracy wielu ośrodków akademickich, podmiotów edukacyjnych, organizacji społecznych i toczącej się dyskusji na arenie międzynarodowej na temat rozwoju oraz bezpieczeństwa dzieci we współczesnym świecie. Jest to wspólna inicjatywa Collegium Witelona Uczelnia Państwowa i Uniwersytetu VIZJA, przy współpracy z ukraińskim środowiskiem naukowym.

Publikacja „W trosce o rozwój i bezpieczeństwo dziecka – aspekty społeczno-prawne” jest zbiorem opracowań poświęconych złożonemu zagadnieniu społeczno-prawnym i problemom związanym z funkcjonowaniem dzieci w środowiskach społecznych, w szczególności rodzinnym oraz szkolnym.

 TOTALIZATOR SPORTOWY | FUNDACJA

ISBN: 978-83-66552-82-1